

جرایم اقتصادی سازمان یافته و تأثیر آن بر نظام اقتصادی کشور

(مطالعه موردی: پرونده فساد بانکی سه هزار میلیارد تومانی)

(نوع مقاله، علمی - پژوهشی)

ناصر سراج^۱

چکیده

جرایم اقتصادی از آن دسته جرایمی هستند که به دلیل منفعت آوری بالا، در زمره جذاب ترین حوزه های جرم مطرح می شوند و به همین دلیل، سازمان یافتگی جرم در این مقوله از جرایم، خود را بیشتر به نمایش می گذارد. جرایم اقتصادی سازمان یافته، گاه از چنان دامنه وسیع و گستره های چندوجهی برخوردارند که چهره فساد مالی را به خود می گیرند به نحوی که بدون مداخله کارکنان دولت، تحقق این قبیل جرایم را عملاً غیرممکن می نماید و نظام اقتصادی کشور در معرض تخریب قرار می دهد.

اهمیت این موضوع در نظام جمهوری اسلامی ایران تا جایی است که یکی از اصول قانون اساسی (اصل ۴۹) به ثروت های نامشروع و لزوم تعیین تکلیف در خصوص آنها اختصاص داده شده است. با این وصف تاکنون قوانین و مقررات کیفری یکپارچه به منظور تضمین سلامت اقتصادی کشور تدوین نشده و آنچه به صورت پراکنده و مصداقی وضع شده است، قادر به ترسیم سیاست جنایی یکسانی نمی باشد.

مطالعات موردی به ویژه در حوزه هایی مانند حقوق کیفری، این فرصت را در اختیار علاقه مندان و کارگزاران دستگاه عدالت کیفری قرار می دهد تا با بررسی قضیه های واقعی، بازخوانی، تحلیل و

۱. قاضی دادگستری و مشاور رئیس قوه قضاییه Email: shirazi-mohammad65@yahoo.com

کنار یکدیگر قرار دادن نتایج، توان ایجاد الگو و به دنبال آن، امکان به وجود آوردن رویه‌ای قضایی با پایه‌هایی مستند و علمی در موارد مشابه را به دست آورند. مقاله حاضر با دستمایه قرار دادن یکی از مهم‌ترین پرونده‌های فساد اقتصادی در جمهوری اسلامی ایران که اصطلاحاً به پرونده فساد بانکی یا پرونده سه هزار میلیارد تومانی معروف شده، بر آن است تا جنبه‌های مختلف این جرایم اقتصادی را مورد تجزیه و تحلیل قرار دهد.

کلیدواژه‌ها: جرم اقتصادی، جرم سازمان‌یافته، تنوع مجرمانه، فساد بانکی.

جرم از آن دسته پدیده‌هایی است که دارای پیشینه‌ای بسیار دورتر و قدیمی‌تر از تاریخ ظهورش به‌عنوان یک شاخه علمی و دانشگاهی است. انسان‌ها از قدیم با رفتارها و رویه‌هایی که با دیگر رفتارها و کنش‌های مرسوم و به‌قاعده در جامعه تفاوت داشت، آشنا بودند و همه کس در زندگی شخصی یا جمعی خود، آن را می‌شناخت یا تجربه‌اش را داشت.

با ظهور زمینه‌های عرصه‌ای، دانشی در قرن نوزدهم میلادی به نام جرم‌شناسی^۱ به همت افرادی برجسته مانند لمبروزو^۲، آنچه از پیش وجود داشت، می‌توانست در بستری علمی جاری شود. این پزشک و جرم‌شناس ایتالیایی با انتشار کتاب مرد بزه‌کار، پایه‌گذار مکتب جدیدی در حقوق کیفری و جرم‌شناسی شد و مکتب تحقیقی یا اثباتی را در ایتالیا عرضه نمود و زمینه‌های ظهور انسان‌شناسی جنایی را فراهم آورد.^۳

علمی شدن نگاه به جرم، دو نتیجه مهم را به دنبال داشت. اول این که به‌ضرورت تبدیل شدن آن به‌عنوان شاخه‌ای علمی منجر شد و به‌مانند هر حوزه دیگری از علم، به قید الزامات علمی در آمد. دوم، در کنار دیگر شاخه‌های علمی، به‌ویژه جامعه‌شناسی، روان‌شناسی، سیاست، حقوق و زیست‌شناسی، دیدگاه‌های مربوط به پدیده جرم را در یک فضای مباحثه‌ای گسترده و چنددانشی مطرح کرد که هر دو نتیجه، به باروری هر چه بیشتر این شاخه نوپدید منجر شد که ازجمله می‌توان به ظهور حوزه‌های جدیدی همچون جرم اقتصادی، جرم سیاسی، جرایم اجتماعی و ضد بشری و در دوره‌های جدیدتر، جرایم فضای مجازی اشاره کرد.

1. Criminology
2. Cesare Lombroso
3. www. wikipedia. org

از این میان، جرایم اقتصادی^۱ در زمره جرایمی هستند که همگام با بهبود وضع اقتصادی جوامع، خروج اقتصادها از وضعیت سنتی، پیشرفت جوامع به واسطه ظهور فناوری‌های نو و افزایش گردش‌های مالی جهانی، سهم قابل توجهی از تلاش سیاستمداران برای تعامل با نهادهای قضایی باهدف مقابله با این جرایم را به خود اختصاص می‌دهد.

جرایم اقتصادی، ضمن دارا بودن مختصات دیگر جرایم، به دلیل داشتن تبعات گسترده، پرنفوذ و ماندگار و عواملی بسیار مهم از جمله ظرفیت بالا برای مشروعیت زدایی از نظام سیاسی و به فرسایش کشاندن اعتماد عمومی، در زمره جرایم پرخطر اجتماعی قرار می‌گیرد.

هدف این مقاله بررسی اهمیت پدیده جرم اقتصادی و تأثیرات عمیق و گسترده آن بر ساختار اقتصاد ملی و به دنبال آن، تأثیرات گریزناپذیر سیاسی است و نگارنده به‌عنوان قاضی پرونده یکی از مهم‌ترین و بزرگ‌ترین جرایم اقتصادی در تاریخ کشور، بر آن شده است تا جنبه‌ای مهم و اساسی از جرایم اقتصادی سازمان‌یافته یعنی پدیده تنوع مجرمانه را مورد مذاقه علمی قرار دهد و نتایج حاصل از این مطالعه موردی را در اختیار دیگران بگذارد.

مبانی نظری تحقیق

در مبانی نظری تحقیق، ابتدا مفاهیم جرم و جرم اقتصادی تعریف، سپس به گستره چندوجهی جرم اقتصادی (مصادیق و ویژگی‌ها) اشاره شده و درنهایت پس از بررسی تأثیر جرایم اقتصادی بر اقتصاد ملی و لزوم مطالعات موردی، به موضوع جرم سازمان‌یافته و تنوع مجرمانه پرداخته شده است.

۱- مفاهیم جرم

بر اساس ماده ۲ قانون مجازات اسلامی، مصوب سال ۱۳۹۲، «هر رفتاری اعم از فعل یا ترک فعل که در قانون برای آن مجازات تعیین شده باشد جرم^۱ محسوب می‌شود». منظور از «فعل» انجام کار می‌باشد و منظور از «ترک فعل»، ترک وظیفه و تکلیف قانونی است.

به موجب تعریف مذکور، جرم از سه رکن تشکیل می‌شود: مادی، قانونی، معنوی. در کنار عناصر تشکیل‌دهنده خاص هر یک از جرائم که برحسب نوع جرم تغییر می‌کند (عناصر اختصاصی)، جرائم به طور کلی دارای عناصر تشکیل‌دهنده مشترکی (عناصر عمومی) هستند که اختصاص به هر یک از آنها ندارد. در واقع به لحاظ حقوقی، برای آنکه فعل انسانی جرم محسوب گردد باید:

نخست: قانون‌گذار این فعل را جرم شناخته و کیفری برای آن مقرر کرده باشد (عنصر قانونی)

دوم: عمل یا ترک عمل به منصفه ظهور و بروز و فعلیت برسد (عنصر مادی)

سوم: با علم و اختیار ارتکاب یافته باشد (عنصر روانی)

مجرم که همان مرتکب جرم است با عناوین «فاعل»^۲، شریک و معاون شناخته می‌شود، در ارتباط با عنصر مادی جرم، مجرم کسی است که جرم را عملاً مرتکب یا شروع به اجرای آن نموده باشد (شروع به جرم) چنین مجرمی را «مباشر»^۳ می‌نامند. در کنار مرتکب مادی، قانون کسی را که در انجام اعمال مادی جرم نقشی نداشته، لیکن موجبات ارتکاب جرم را فراهم یا

1. crime

۲. فاعل یا کننده، به کسی اطلاق می‌شود که فعل از او سرزده است.

۳. مباشرت آن است که جنایت مستقیماً توسط خود مرتکب واقع شود.

تسهیل نموده به عنوان «معاون»^۱، مجرم شناخته و برای او نیز مثل مرتکب مادی جرم مجازات تعیین می‌کند. بالاخره گاهی حقوق جزای موضوعه شخصی را که نه مباشر مادی و نه حتی معاون در ارتکاب جرم بوده به خاطر جرم ارتكابی توسط دیگری به کیفر می‌رساند. در شرایط عادی، وقتی کسی مرتکب جرم می‌شود، اعم از این که به تنهایی عمل مجرمانه را انجام دهد یا با همکاری دیگران، هم خود دارای مسئولیت جزایی است و هم همکاری کنندگان با او تحت عنوان «شریک جرم»^۲ مسئول اند. این شرایط عادی را قانون معین می‌کند. غالباً فردی خود به تنهایی تصمیم می‌گیرد که جرمی انجام دهد، مانند آنکه در نظام اداری «اختلاس»^۳ کند یا به «تصرف غیرقانونی» مبادرت کند، لذا قصد خود را عملی می‌سازد و جرم را انجام و یا شروع می‌کند (شروع به جرم) و یا آن را تا به انتها انجام می‌دهد (جرم تام) به چنین فردی عامل، فاعل و یا به تعبیر دیگر «مباشر جرم» می‌گویند.

۲- جرم اقتصادی

جرم اقتصادی^۴ در اصطلاح عبارت است از جرمی که علیه اقتصاد کشور ارتکاب می‌یابد یا به این قصد انجام می‌شود یا در عمل موجب اختلال در نظام اقتصادی کشور می‌شود (ساک: ۱۳۸۹، ۲۵) جرم اقتصادی جرمی نیست که ویژگی اقتصادی داشته باشد، بلکه جرمی است که آثار و تبعات سوء اقتصادی داشته باشد.

۱. معاونت در جرم بدون دخالت در عنصر مادی، با فاعل جرم در ارتکاب عمل مجرمانه همکاری می‌کند.
۲. شرکت در جرم، عبارت است از همکاری دو یا چند نفر در اجرای جرمی خاص.
۳. اختلاس، عبارت است از: «تصاحب همراه با سوءنیت اموال دولت یا اشخاص توسط مستخدم دولت که به حکم وظیفه در اختیار وی قرار داشته است به نفع خود یا دیگری».

4. Economic crimes

برخی نویسندگان معتقدند جرایم اقتصادی به رفتارهای مجرمانه‌ای اطلاق می‌شود که موجبات زیان به‌نظام تولید، توزیع و مصرف را فراهم می‌سازد (جمشیدی، ۱۳۸۸: ۷۱). عده‌ای نیز بر این باورند که مقررات کیفری نشان می‌دهد مراد قانون‌گذار از جرایم اقتصادی، جرایمی است که با انگیزه مادی و با ماهیت فعالیت‌های اقتصادی یعنی فعالیت‌های مالی و پولی، دادوستد داخلی و خارجی، استفاده از منابع بدون مجوز، اخذ رشوه، اخذ کمیسیون و اعطای تسهیلات غیرقانونی به نفع خود یا دیگری ارتکاب می‌یابد. طبق این تعریف، جرایمی مانند اختلاس، ارتشاء، قاچاق و خریدوفروش کالای ممنوع، احتکار و عضویت در شرکت‌های هرمی نیز در دایره شمول جرایم اقتصادی قرار می‌گیرند. (فرجیها، مقدسی، ۱۱۷۶: ۱۳۹۲)

۳- جرم اقتصادی و گستره چندوجهی آن

جرایم اقتصادی دارای گستره چندوجهی است. این جرایم گاه برخی از جرایم علیه اموال هستند، گاه برخی از مصادیق جرایم علیه امنیت، گاه با تعبیری دیگر جرایم علیه آسایش، جرایم علیه دولت و یا جرایم علیه سلامت را شامل می‌شوند. رؤیت‌پذیری اندک، پویایی، رقم سیاه بالا، گستردگی دامنه خطر، برخورداری از اطلاعات خاص، متفاوت بودن پیشگیری از جرایم اقتصادی در سطح کلان و خرد از ویژگی‌های جرم اقتصادی می‌باشند.

در ادامه به مصادیق جرایم اقتصادی، ویژگی‌ها، ویژگی‌های مرتکبین جرایم اقتصادی، شباهت‌ها و تفاوت‌های جرایم اقتصادی و جرایم سازمان‌یافته اشاره می‌شود.

الف: مصادیق جرایم اقتصادی

حدود دو هزار عنوان مجرمانه در مجموعه قوانین کیفری وجود دارد که بسیاری از آنها می‌توانند از مصادیق جرایم اقتصادی به شمار آیند، اما مهم‌ترین جرایم اقتصادی عبارت‌اند از:

۱. قاچاق کالا و ارز

۲. پول شویی

۳. احتکار

۴. ربا و رباخواری

۵. رشا و ارتشاء

۶. اخلال در نظام پولی و یا ارزی کشور

۷. اخلال در امر توزیع مایحتاج عمومی

۸. اخلال در نظام تولیدی کشور

۹. قاچاق میراث فرهنگی و ثروت ملی

۱۰. تشکیل شرکت‌های مضاربه‌ای صوری

۱۱. اخلال در نظام صادراتی کشور

۱۲. تشکیل شرکت‌های هرمی

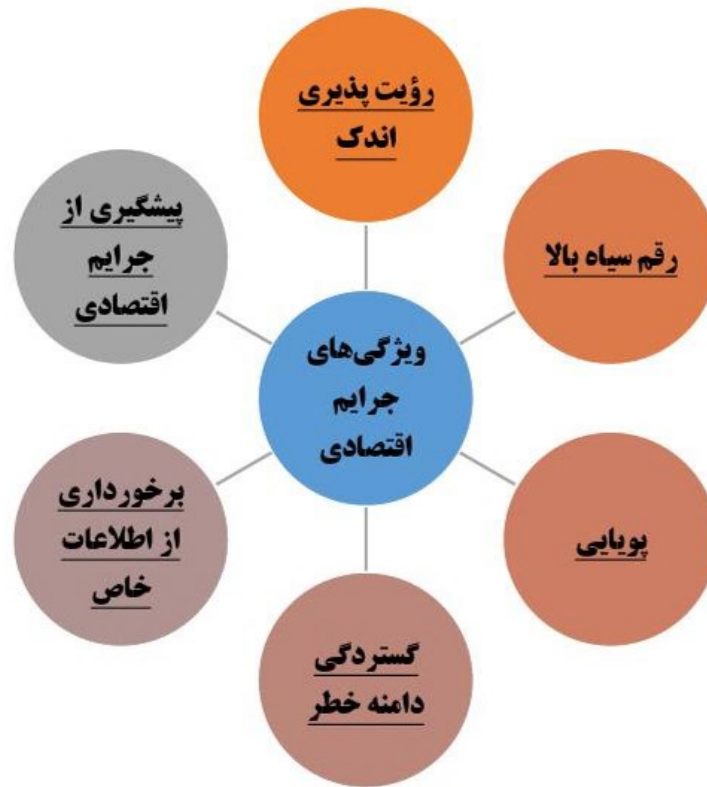
۱۳. جرایم مالیاتی

۱۴. جرایم مربوط به بازار اوراق بهادار (بورس) (ولیدی: ۱۳۸۶، ۳۰)

ب: ویژگی‌های جرایم اقتصادی

در جرایم اقتصادی برخی از ویژگی‌ها، هم جنبه ذهنی و عینی و برخی دیگر صرفاً جنبه عینی دارند. ویژگی‌های عینی مانند نتایج جرم که می‌تواند حسب مورد، ماهیت مختلف داشته باشد مانند به خطر انداختن سلامت و امنیت عمومی یا جمعی از مردم، معیارهای ذهنی یا شخصی مانند موقعیت و جایگاه مرتکب، انگیزه مرتکب و ویژگی‌های شخصی او.

«رؤیت پذیری اندک: سطح رؤیت پذیری و گزارش دهی این دسته جرایم پایین بوده و قاعدتاً افکار عمومی حساسیت چندانی در برابر آنها ندارد. همین رؤیت پذیری اندک نسبت به جرایم متعارف باعث شده است بسیاری از قربانیان از بزه دیدگی خودشان مطلع نشوند. (مهدوی پور، ۵۱۷، ۱۳۹۲)

«رقم سیاه بالا: یکی دیگر از ویژگی‌های مهم جرایم اقتصادی این است که نتایج آن، برخلاف جرایم خشونت‌آمیز، بلافاصله ظاهر نمی‌شود و در برخی موارد فرد بزهکار دارای روابط کاری و تجاری با بزه دیده است لیکن وجود جرم را، خواه از طریق حذف آثار، خواه دست‌کاری در بیان و ترازنامه، بامهارت و توسل به وسایل غیرمادی پنهان می‌کند. بدین ترتیب آمار واقعی جرایم اقتصادی قابل تحصیل نیست، لذا درصد جرایمی که به دلایل روش‌شناختی یا نقض ابزارهای سنجش، قابل اندازه‌گیری نیستند، بالاست. (ابراهیمی و صادق نژاد نایینی، ۱۳۹۲: ۱۵۸).

«پویایی»: جرایم اقتصادی بسیار پویا است و به سرعت خود را با شرایط جدید بازار منطبق می‌کند. این پویایی و انطباق ناشی از ابزار و وسایل فنی مانند حمل‌ونقل، ارتباطات و... به آنان اجازه می‌دهد تا به فعالیت‌های خود جنبه بین‌المللی بخشند و بیش‌ازپیش سازمان‌یافته شوند. مرتکبین از طریق فناوری نوین، اسناد و گواهی‌های مربوط جهت اخذ مدارک شناسایی غیرواقعی یا کارت‌های بازرگانی بامهارت تمام و همانند اصل جعل می‌کنند. این دسته افراد از جدیدترین فناوری‌ها در فعالیت‌های جنایی استفاده می‌کنند، حال آنکه بهره‌برداری از همین فناوری توسط دولت و نهادهای آن مانند دفاتر اسناد رسمی مدت‌ها زمان می‌برد (ابراهیمی و صادق نژاد نایینی، ۱۳۹۲: ۱۵۸).

«گسترده‌گی دامنه خطر»: جرایم اقتصادی، خواه به شکل مستقیم و خواه غیرمستقیم با فاسد کردن نظام اقتصادی - سیاسی، منجر به نقض مصادیقی از حقوق بشر از جمله حق برابری در دریافت خدمات خواهد شد. در واقع مرتکبان جرایم اقتصادی با سوءاستفاده از اعتماد و حس نیت موجود در روابط تجاری، موجب لطمه به اعتماد و اعتبار و نیز امنیت بخش‌هایی از فعالیت اقتصادی می‌شوند؛ بنابراین، خسارت‌ها نه تنها صرفاً مالی و قابل محاسبه، بلکه، برخی از آن‌ها با تأثیر در حوزه‌های اجتماعی و اقتصادی، به منابع انسانی به‌عنوان مثال از بین رفتن مشاغل، کیفیت زندگی، محیط‌زیست، بیمه‌های اجتماعی و... لطمه خواهند زد.^۱ (ابراهیمی و صادق نژاد نایینی، ۱۳۹۲: ۱۶۱).

«برخورداری از اطلاعات خاص»: داشتن تخصص، دانش و مهارت خاص در یک جامعه مدرن، امتیاز محسوب می‌شود، لیکن گاهی از همین دانش در راه ارتکاب اعمال مجرمانه اقتصادی

۱. عمده دولت‌ها، از جمله ایران نیز، با درک این خطرات، در فاصله زمانی کوتاهی، در مقایسه با سایر کنوانسیون‌های بین‌المللی، این سند را در مجالس مقننه خود به تصویب رسانده و به اجرای تعهدات ناشی از الحاق بدان ملزم شدند.

استفاده می‌شود مانند هکرهایی که داده‌های اساسی یک شرکت، بانک، یک واحد سیاسی یا حتی خصوصی را تخریب یا حساب بانکی آن‌ها را تخلیه می‌کنند. در واقع جرایم ارتكابی این دسته می‌تواند نتایج زیانباری برای مردم یک منطقه، کشور یا حتی یک قاره داشته باشد. جرایم اقتصادی در بستر زندگی اقتصادی روزمره مردم ارتكاب می‌یابد و همین بستر زندگی بنا به اقتضات خود، اطلاعات و دانشی را در اختیار افراد قرار می‌دهد که گاه در ارتكاب جرایم مورد استفاده قرار می‌گیرند و بدین ترتیب است که می‌توان گفت جرم اقتصادی مستلزم داشتن اطلاعات و دانش اقتصادی، تجاری یا مالی است. (ابراهیمی، ۱۳۸۶، ۱۳۴).

«پیشگیری از جرایم اقتصادی: شیوه‌های پیشگیری به‌طور منطقی براساس نوع تعریفی

که از جرم اقتصادی ارائه می‌شود متفاوت است. علت ارتكاب این دسته جرایم در سطح کلان به مجموعه‌ای از عوامل مرتبط در سطح تولید، توزیع و مصرف، نوع نظام اقتصادی و نیز فرهنگ جاری جامعه بازمی‌گردد. در سطح خرد عوامل وضعی فرصت‌ساز از اهمیت بیشتری برخوردار است. بنابراین راهبرد پیشگیری در سطح خرد و در کوتاه‌مدت، پیشگیری وضعی فنی-فناورانه است که معمولاً از طریق تکنیک‌های دشوارکننده و خطرناک برای بزهکار و جاذبه‌زدا نسبت به آماج جرم می‌توان نسبت به کاهش فرصت‌ها اقدام نمود. (ابراهیمی و صادق‌نژاد، نایینی، ۱۳۹۲: ۱۶۳).

ویژگی‌های مرتکبین جرایم اقتصادی:

مرتکبین جرایم اقتصادی نیز ویژگی‌هایی دارند که آگاهی از آن می‌تواند در پیشگیری مؤثر واقع شود.

مرتکبین جرایم اقتصادی، سود هنگفتی از فعالیت مجرمانه خود به دست می‌دهند؟ به شکل کامل از جهانی شدن اقتصاد استفاده می‌کنند، گستره فعالیت خود را در تمام سطح جهان توسعه می‌دهند و در بسیاری از موارد نیز به شکل سازمان‌یافته عمل می‌کنند و در این چارچوب در سایه اطلاعاتی که دارند از تمام خلأهای نظام حقوقی و بازار بهره می‌برند.

گاهی اوقات شرکت، وسیله یا پوششی برای ارتکاب جرم اقتصادی یا پنهان کردن آثار جرم است. در این گونه موارد، برخی از شرکت‌ها از گمنامی سهامداران اصلی استفاده می‌کنند و برخی دیگر صرفاً از لحاظ حقوقی عنوان شرکت را دارند، لیکن واقعیت اقتصادی ندارند. بدین ترتیب با شرکت‌های واهی و غیرواقعی مواجه می‌شویم که در واقع برای ارتکاب جرم تشکیل شده‌اند.

وضعیت برخی از بزهکاران اقتصادی از جمله کسانی که دارای منصب دولتی بوده و دارای قدرت نیستند، متفاوت با بزهکاران عادی است. خطر این دسته به لحاظ پست‌های مهمی که در اقتصاد، مدیریت و سیاست دارند، بسیار بیشتر است.

برخی از بزهکاران اقتصادی دارای قدرت نیستند، اما به لحاظ اطلاعاتی که دارند، برای جامعه خطرناک‌اند. آنان از ابزار و وسایل برآمده از سایر علوم، نه فقط برای نقض قوانین، بلکه برای از بین بردن آثار اقدامات مجرمانه خود استفاده می‌کنند. اطلاعات و دانشی که متولیان تعقیب و نیز ناظران حسن عملکرد شرکت فاقد آن هستند. این عدم آگاهی متولیان، اتخاذ تدابیر پیشگیرانه از سوءاستفاده از دانش را دشوار می‌کند.

ج) شباهت‌ها و تفاوت‌های جرم اقتصادی و جرم سازمان‌یافته

جرایم اقتصادی، اصطلاحی عام برای طیف وسیعی از جرایم است، عنوانی که توانسته است به‌رغم تفاوت قابل توجه بسیاری از عنوان زیرمجموعه خود، همه را تحت شمول خود درآورد. این جرایم گاه برخی از جرایم علیه اموال هستند، گاه برخی از مصادیق جرایم علیه امنیت، گاه با تعبیری دیگر جرایم علیه آسایش، جرایم علیه دولت و یا جرایم علیه سلامت را شامل می‌شوند. (خدائیان چگنی، ۱۳۹۱: ۳۲) حمایت کیفری از نظام اقتصادی کشور به‌عنوان هدف اساسی توجیه‌کننده آن و همچنین گستره بسیار پیامدهای اجتماعی این مصادیق، آن‌ها را در زمره جرایم غیرقابل گذشت قرار می‌دهد که عطف به مقررات، نظام سیاسی-قضایی تعیین‌کننده جنبه‌های مختلف شروع، تداوم و یا خاتمه فرآیند رسیدگی به این جرایم است. در نظام کیفری ایران انواع

جرایم اقتصادی از جمله پول‌شویی، اخلال در نظام اقتصادی کشور، قاچاق کالا و ارز، جرایم مالیاتی، اختلاس، تبانی در معاملات دولتی، مورد جرم انگاری قرار گرفته است (میرسعیدی و زمانی، ۱۳۹۲). بسیاری از مصادیق جرایم اقتصادی به نحوی هستند که ارتکاب انفرادی آن‌ها تصورناپذیر است، به همین دلیل امروزه جرم اقتصادی با همبستگی لاینفک خود بین فعالیت‌های قانونی و غیرقانونی مشخص می‌شود. حضور چهره‌هایی که متعلق به صحنه جنایی معمولی نیستند، تشخیص مرز بین قانونی و غیرقانونی را پیچیده‌تر می‌کند. در چنین زمینه‌های جنایی تجاری که در آن اطلاعات نقش مهمی را ایفا می‌کند، تفکیک جرم اقتصادی و جرم سازمان‌یافته سستی نیز بسیار دشوار است. آن‌ها به‌طور فزاینده ویژگی‌های مشترکی دارند، لذا تمایز میان آن‌ها کمتر قابل‌درک است و شباهت‌های میان آن‌ها فراوان است. اول اینکه، هر دو جرم سازمان‌یافته و اقتصادی در یک زمینه جرم‌زا ظهور پیدا می‌کنند، زیرا آن‌ها ارزش‌افزوده‌ای ایجاد نمی‌کنند و تمایل به نفوذ در آن بخش‌های اقتصادی‌ای دارند که تصور می‌کنند بسیار اجرایی هستند. به‌عبارت‌دیگر، می‌توان بسیاری از جرایم اقتصادی را به فعالیت‌های قانونی در بازارهای غیرقانونی وابسته یافت. دوم، آن‌ها با مشکلات مربوطه در مشاغل قانونی به شبکه‌ها متکی هستند. سوم، آن‌ها برای انجام فعالیت‌های غیرقانونی خود از تخصص تجاری استفاده می‌کنند: آن‌ها به حرفه‌ای‌ها و متخصصین احتیاج دارند. چهارم، آن‌ها تمایل دارند که از نظر عقلانی (مطمئناً به معنای تجاری) عمل کنند و سعی کنند مزایا و خطرات اقدامات غیرقانونی خود را علیه مزیت و سود بازار جهت دهند. درنهایت، آن‌ها گونه‌ای از ساختار سازمانی را اتخاذ می‌کنند، حتی اگر روش‌هایی که در آن خود را سازمان‌دهی می‌کنند غالباً بسیار متنوع هستند. (باوی، گلدوست جویباری و غلامی، ۱۳۹۸: ۷۹)

جرم اقتصادی برخلاف جرم سازمان‌یافته، هیچ پیوند وفاداری را به ارزش‌های گروهی نشان نمی‌دهد و این امر باعث می‌شود که در جرایم سازمان‌یافته اقتصادی آن را به شکل دیگری نشان دهد. به همین دلیل می‌توان گفت که در جرم سازمان‌یافته اقتصادی ارزش‌های جنایی

سنتی و اشکال سلسله‌مراتب در ساختار سازمان نقش مهمی را ایفا نمی‌کنند. شبکه‌های جرم اقتصادی می‌توانند مستقل از آن کار کنند. نزدیکی قومی یا فرهنگی موردنظر در جرایم محض سازمان‌یافته چندان در جرایم سازمان‌یافته اقتصادی مشاهده نمی‌شود. ماهیت و هویت شرکت‌کنندگان در بنگاه اقتصادی کم‌اهمیت است. جرایم اقتصادی، بیش از آنکه بر خشونت و ارباب‌مندی باشد در ضمن اجرای قانون رخ می‌دهد.

۴- تأثیر جرایم اقتصادی بر اقتصاد ملی

جرایم اقتصادی یکی از چالش‌های جوامع در جهان کنونی به‌ویژه در کشورهای درحال توسعه است که امنیت کشورها را مورد تهدید قرار می‌دهد. (مصطفی پور، ۱۳۹۵: ۵۳) این جرایم اگرچه بسیار متنوع هستند اما همگی در یک ویژگی بنیادین که به‌نوعی، از پیامدهای وقوع آنهاست، مشترک می‌باشند و آن، تأثیرات بی‌بدیل این جرایم بر نظام‌های اقتصادی و کارکرد آنهاست. در جرایم اقتصادی، نتیجه مجرمانه یعنی اخلال در نظام اقتصادی کشور و انگیزه کسب منفعت در سطحی گسترده، دو شاخصی است که دشواری‌ها و چالش‌های پیشگیری از این قبیل جرایم را مطرح می‌کند. (شمس ناتری و توسلی زاده، ۱۳۹۰: ۱۹۹)

یکی از آسیب‌های مهم که امنیت اقتصادی کشورها را مورد تهدید قرار می‌دهد، پدیده فساد و جرم اقتصادی است. این موضوع به‌خصوص در کشورهایی که دارای اقتصاد رانتی هستند، دارای ابعاد و مظاهر آشکارتری است؛ زیرا این کشورها از یک‌سو دارای منابع زیرزمینی خدادادی هستند که بدون هیچ زحمتی آنان را صاحب ثروت‌های فراوان نموده و از سوی دیگر این منابع به‌واسطه مالکیت عمومی، در اختیار دولت و کارکنان دولتی که هیچ رابطه مالکیتی بین آنها و منابع موردنظر وجود ندارد، قرار گرفته است. مع‌الوصف این فضا شرایطی را فراهم آورده است که عواید ناشی از فروش منابع مزبور به دلایل مختلف، یا از سوی افراد سودجو، غافل و ناشایست دولتی یا به‌واسطه تبانی این قشر با سایر افراد و گروه‌های سیاسی، اجتماعی،... مورد تعرض قرار گیرد. این

منابع، علی‌رغم وجود دستگاه‌های نظارتی تعریف‌شده، از گزند متجاوزین مصون نبوده و گاهی اوقات دستگاه‌های مذکور نیز آلوده به مفاسد و جرایم مرتبط با این موضوع می‌شوند. بررسی‌ها نشان می‌دهد که پدیده فساد و جرم اقتصادی ابتدا امنیت اقتصادی جوامع را متأثر می‌سازد و سپس حوزه امنیت ملی را مورد تهدید قرار می‌دهد. بدین‌صورت که مفاسد و جرایم مذکور پس‌ازآنکه به شکل تبعیض و بی‌عدالتی فراگیر بروز یافت، منجر به از بین رفتن مشروعیت که یکی از شاخص‌های مهم و کلیدی امنیت ملی است، می‌شود. جرایم اقتصادی که از یک‌سو ناشی از تهدیدات عوامل و عناصر خارجی و از سوی درآمدی بر ابعاد مفاسد و جرایم اقتصادی دیگر ناشی از ناکارآمدی مدیریت اقتصاد داخلی است، اغلب منجر به بروز فقر، محرومیت و عقب‌ماندگی می‌گردد. (زمانی، ۱۳۸۸: ۳۵).

جرایم اقتصادی بر ساختارهای اقتصاد ملی، تأثیرات عمیقی را بر جای می‌گذارند و به دنبال آن، به‌سرعت، وارد سطوح دیگر شده و بنیان‌های سیاسی را در معرض خود قرار می‌دهند و مشروعیت سیاسی را دچار خدشه می‌کنند. از این‌رو است که امروزه پرداختن به این شاخه از جرایم در جوامع به‌عنوان جرایمی دارای گستره‌های چندوجهی، از اهمیت بی‌بدیلی برخوردار گردیده است. اولین دلیل اهمیت بررسی تأثیر جرایم اقتصادی بر اقتصاد ملی، چنان‌که پیش‌تر اشاره شد، از آن جهت است که فریبندگی این دسته از جرایم، سختی چندانی در ایجاد محرک‌های لازم برای بزهکاران ندارد و منافع مادی به‌عنوان بی‌واسطه‌ترین و جذاب‌ترین محرک‌های عمل مجرمانه، افراد را به‌سوی خود جذب می‌نماید. این جذابیت، به‌ویژه در زمانی که موانع قانونی، اندک یا ناکارآمد باشند، سیاست‌های پیشگیرانه به‌خوبی عمل نکنند، فرصت‌های بزهکاری، با شمار زیاد وجود داشته و مجازات‌ها، دیرهنگام یا ناکافی باشند، بسیار پررنگ‌تر خودنمایی می‌کند. دومین دلیل اهمیت فراوان این جرایم، به بزه‌دیدگان آن بازمی‌گردد. جرایم اقتصادی، هرچه در سطح گسترده‌تری جریان پیدا کند، بخش بزرگ‌تری از جمعیت را در ردیف بزه‌دیدگان خود قرار می‌دهد

و بدین صورت، گاه در سطح کلان و ملی، این انتظاری دور از ذهن نیست که یک ملت، به بزه دیده یک جرم تبدیل شود.

نظام‌های اقتصادی بر قواعدی استوارند که عدول از آنها یا ایجاد اخلال در آنها، به برهم خوردن توازن اقتصادی و به دنبال آن، بروز آسیب‌های گاه بسیار پیچیده منجر خواهد شد. از آنجایی که کشورهای در حال پیشرفت، معمولاً از نظام‌های اقتصادی کم ثبات‌تری برخوردار هستند و احتمال رخ دادن جرایم اقتصادی در این کشورها، بیشتر است، لذا میزان آسیب‌پذیری اقتصاد این کشورها به دلیل افزایش احتمال ورود عوامل اخلال‌گر به درون نظام اقتصادی و اثرگذاری عمیق‌تر بر ساختارهای کم ثبات آن، به مراتب بیشتر از تأثیرات این‌گونه فعالیت‌ها در نظام‌های دارای پیشرفت اقتصادی است. به همین خاطر، چنان‌که پیش‌تر نیز اشاره شد، نگارنده به‌عنوان قاضی یکی از سنگین‌ترین و پیچیده‌ترین پرونده‌های جرایم اقتصادی در کشور، بر آن شد تا چندوجهی بودن و گستردگی تأثیرات این جرایم را به امید تبدیل شدن به موردی قابل تأمل برای کارگزاران نظام قضایی کشور به رشته تحریر درآورد.

۵- جرم سازمان‌یافته و تنوع مجرمانه

در خصوص جرم سازمان‌یافته^۱، نوشته‌های بالنسبه فراوانی وجود دارد. معظمی در کتاب جرم سازمان‌یافته و راهکارهای مقابله جهانی با آن (۱۳۸۴)، این نوع جرم را در سطوح ملی و فراملی مورد توجه قرار می‌دهد و از همبستگی جهانی برای مقابله با آن سخن می‌گوید.

علی نجفی ابرندآبادی و همکاران (۱۳۷۹)، آن را یکی از مهم‌ترین خطرات جامعه جهانی در هزاره سوم ارزیابی می‌کنند و آن را شامل فعالیت‌های مجرمانه شدید از سوی گروه‌های مجرمانه

1. Organized crime

ای می‌دانند که با داشتن تشکیلات منسجم و پیچیده و با ویژگی‌های خاص برای کسب منافع مالی یا قدرت، مرتکب جرم می‌شوند.

کرسی (۱۹۶۹) آن را نوعی فعالیت مجرمانه مستمر می‌خواند که با هماهنگی صورت می‌گیرد و آلبانز (۱۹۸۹) نیز از جرم سازمان‌یافته به‌عنوان یک اقدام مجرمانه مستمر سخن می‌گوید که برای کسب سود و منفعت از طریق انجام فعالیت‌های غیرقانونی هماهنگ انجام می‌پذیرد. او عقیده دارد که جرم سازمان‌یافته، وجود خود را با استفاده از تهدید یا زور و از طریق فساد مقامات اداری تضمین می‌نماید تا درجه‌ای از مصونیت و ایمنی را در برابر اعمال قانون به‌دست آورد.

اهمیت پدیده جرم سازمان‌یافته تا جایی است که کنوانسیون مبارزه با جرایم سازمان‌یافته فراملی سازمان ملل متحد^۱ باهدف مبارزه همه‌جانبه با این جرم و هماهنگ‌سازی قوانین داخلی مربوط به آن در نوامبر سال ۲۰۰۰ در مجمع عمومی سازمان ملل متحد در قالب قطعنامه ۵۵/۲۵ به تصویب اعضا رسید و از ۱۵ دسامبر همان سال در کنفرانسی در پالرمو ایتالیا مورد امضای اعضا قرار گرفت. به‌موجب بند الف ماده ۲ این کنوانسیون، گروه مجرمانه سازمان‌یافته^۲، یک گروه دارای ساختار تشکیلاتی ۳ نفره یا بیشتر است که برای یک دوره زمانی معین وجود داشته و باهدف ارتکاب یک یا چند جرم شدید یا جرایم مندرج در این کنوانسیون به منظور تحصیل مستقیم یا غیرمستقیم یک منفعت مالی یا منافع مادی دیگر به شیوه‌ای هماهنگ فعالیت می‌کند. اما غرض اصلی نگارنده از پرداختن به مبحث جرم سازمان‌یافته، نقطه اصلی تأکید در این مقاله، یعنی پدیده تنوع مجرمانه^۳ است که به‌عنوان محور اصلی این نوشتار نیز محسوب می‌شود. در این حال، لازم است تا به این نکته اشاره شود که برخلاف بسیاری از اعمال مجرمانه در جرایم

1. United Nations Convention on the Suppression of Transnational Organized Crime
2. Organized criminal group
3. Criminal Diversity

که چند مورد محدود را شامل می‌شود مثلاً در جرم غصب، عنوان مجرمانه بر تصرف من غیر حق مال، استقرار می‌یابد، در جرایم سازمان‌یافته و کلان اقتصادی، با مجموعه فراوانی از اعمال مجرمانه روبه‌رو هستیم که اصطلاحاً آن را تنوع مجرمانه می‌نامیم.

نگارنده بر آن است که دلیل اصلی ظهور جرایم اقتصادی سازمان‌یافته به‌عنوان نوعی ورودی آشوب ساز در نظام اقتصادی و ایجاد اختلال در آن، همین تنوع مجرمانه است که خود را در زمینه‌هایی مانند تنوع در جرایم، تنوع در افراد بزه‌کار، تنوع در عرصه‌ها و حوزه‌های مجرمانه و تنوع در طراحی‌های مجرمانه به نمایش می‌گذارد. تنوع مجرمانه در جرایم اقتصادی سازمان‌یافته به تجمیع ورودی‌های اختلال‌گر می‌انجامد که حاصل آن، وارد شدن ضربه‌های گاه‌جبران‌ناپذیر به‌نظام اقتصادی است.

تجزیه و تحلیل مصادیق تنوع مجرمانه در پرونده فساد کلان بانکی

نگارنده به‌عنوان قاضی پرونده فساد کلان بانکی (موسوم به سه هزار میلیارد تومانی)^۱ از همان ابتدای ورود به قضیه با مجموعه‌ای متنوع از پدیده‌های مجرمانه شامل افراد، جرایم، مناصب و طراحی‌ها روبه‌رو شد که به‌خوبی حکایت از وجود تنوع مجرمانه در این جرم سازمان‌یافته داشت. مقاله حاضر بر پایه مستندات شامل شش جلد برگرفته از جلساتی با مشخصات زیر استوار است:

در این پرونده می‌توان مصادیق تنوع مجرمانه را در: تنوع افراد، تنوع جرایم، تنوع مناصب و حوزه‌ها و تنوع طراحی‌ها دسته‌بندی نمود.

۱. تاریخ اولین جلسه: ۱۳۹۰/۱۱/۲۵، تاریخ آخرین جلسه: ۱۳۹۱/۴/۲۵، تعداد جلسات دادگاه: ۱۵ جلسه، مدت جلسات دادگاه: ۶ تا ۱۲ ساعت، تعداد وکلای پرونده: ۵۶ وکیل، میزان حق‌الوکاله وکیل اول: بیش از ۱۰ میلیارد تومان، حجم اوراق پرونده: ۲۵۹ برگ (پیش از تأیید دیوان عالی کشور)، تعداد امضاهای ریاست دادگاه: ۴. ۵۷۵ فقره امضا، حجم اوراق دادنامه: ۱. ۶۶۰ برگ.

۱. تنوع افراد

این پرونده، مجموعه گسترده‌ای از افراد متهم را به خود اختصاص می‌داد. این مجموعه ۳۹ نفری، علاوه بر کثرت عددی، دارای روابطی پیچیده با یکدیگر و با دیگر مجموعه‌ها بودند که کار رسیدگی به پرونده را به کاری بزرگ، پر مشکل و نیازمند بررسی‌های زیاد تبدیل می‌کرد.

بررسی عملکرد مجرمانه گروه امیر منصور آریا به رهبری متهم ردیف اول و مشارکت و معاونت سایر متهمان به شرح محتویات پرونده، مستندات و مدارک ارائه شده و قراین و امارات موجود و مقایسه آن‌ها با تعاریف و ویژگی‌های مربوط به فعالیت‌های مجرمانه سازمان یافته، سازگاری و انطباق آن‌ها را با یکدیگر نشان می‌دهد.

از سوی دیگر، در این قضیه، رفتار و اقدامات مجرمانه متهم ردیف اول، دلالت تام بر نقش وی به عنوان رهبر گروه را داشت. تأسیس شرکت‌های مختلف و اقماری و الزام بخشنامه‌ای آن‌ها به در اختیار خزانه دفتر مرکزی قرار دادن تمام نقدینگی‌ها و ارسال گزارش‌های ادواری منظم درباره امور مالی، حکایت از این سازمان‌دهی دقیق داشت.

نکته قابل توجه دیگر در این میان، مسئله سلسله‌مراتبی بودن این مجموعه مجرمانه در سه رده رهبری، هسته مرکزی یا مدیریت و مجریان مستقیم عملیات مجرمانه بود. آنچه موجب تقویت بیشتر این سلسله‌مراتب می‌شد، اصل رازداری، تعهد به سازمان، تقسیم وظایف و نقش‌ها، نظم شدید و تبعیت بدون چون و چرا از رده‌های بالاتر بود. دو معیار اساسی برای عضویت در این گروه یعنی وفاداری به آن و داشتن مهارت‌های مجرمانه به خوبی با مطالعه عملکرد متهمان پرونده، خود را نشان می‌داد و تمامی متهمان در خلال تحقیقات مقدماتی و محاکمات به وجود ویژگی‌های یادشده اذعان داشتند و به آن اشاره کرده بودند.

بالین همه، تنوع افراد موجب برهم خوردن نظم در کارها نمی‌شد زیرا هیچ‌کس حق نداشت در کار دیگری دخالت کند یا در مورد علت انجام برخی کارها به‌رغم خلاف بودنش سؤال نماید. این

افراد، معمولاً خود را کارمندانی عادی معرفی می‌کردند و به دلیل تعهد به سازمان و وفاداری به گروه و با رعایت نظم شدید و تبعیت بی‌چون وچرا از دستورات مافوق، بدون کوچک‌ترین اعتراضی، با پوشش‌های ظاهری قانونی در چارچوب وظایف اداری خود، عمل می‌نمودند به گونه‌ای که گویا از غیرقانونی بودن فعالیت‌های گروه، هیچ اطلاعی ندارند.

۲. تنوع جرایم

پرونده فساد کلان بانکی، مجموعه‌ای متنوع از جرایم شامل پول‌شویی؛ اخذ، پرداخت و وساطت در رشوه؛ جعل و استفاده از اسناد مجعول؛ تحصیل مال نامشروع؛ کلاه برداری؛ همکاری با شبکه فاسد در بانک و مواردی مانند آن را در خود جای می‌داد.

بر اساس محتوای پرونده، گردشکار تنظیمی، مستندات و مدارک و قراین و امارات موجود در پرونده می‌توان دریافت که این گروه سازمان‌یافته مجرمانه با ایجاد یک شرکت توسعه سرمایه گذاری و شرکت‌های متعدد اقماری که شمار آن‌ها به بیش از ۹۰ شرکت در داخل و قریب ۸ شرکت در کشورهای همچون امارات، برزیل، کانادا، روسیه، ترکیه، هنگ‌کنگ و ژاپن می‌رسید، از طریق پرداخت رشوه‌های کلان در شبکه بانکی نفوذ کرده و با ارتکاب اعمالی همچون کلاه‌برداری، اختلاس توأم با جعل، پول‌شویی، اعمال نفوذ ناروا در دیگر نظام‌های مالی، تبانی و تدلیس در معاملات دولتی و ممانعت از اجرای عدالت، جعل و استفاده از سند مجعول به صورت گسترده، فساد مالی گسترده‌ای را در کشور به وجود آورده بودند.

در خلال انجام تحقیقات مقدماتی در دادسرا و رسیدگی در دادگاه، گزارش‌ها، مکاتبات و دلایل فراوانی به دست آمد که همگی دلالت بر وقوع تخلفات و جرایم متنوع به‌ویژه از طریق پرداخت رشوه، پول‌شویی از طریق خرید املاک متعدد، تأسیس بانک (آریا)، تسویه بدهی‌های سررسید شده اعتباری اسنادی و شرکت‌های وابسته به گروه آریا دارد که مشروح این موارد، در

پرونده موجود است و به لحاظ رعایت اختصار در این مجال، از پرداختن مفصل به آن، خودداری می‌شود.

۳. تنوع مناصب و حوزه‌ها

متهمان حاضر در پرونده فساد کلان بانکی و افراد دیگری که با آن‌ها در ارتباط بودند، مجموعه‌ای از طیف‌های گسترده با مشاغل و مناصب گوناگون در حوزه‌های مختلف و بعضاً در مناصب بالایی مدیریتی قرار داشتند. تنوع در مناصب در این پرونده، سه صورت اساسی به خود می‌گیرد؛ نخست، مناصبی که در اختیار اعضای خود گروه و وابستگان آن‌ها بود و دوم مناصبی که در اختیار اعضا و وابستگان این گروه نبود اما با برقراری ارتباطات مجرمانه با آن‌ها، صاحبان این مناصب را وارد چرخه‌های فساد کرده بودند. گونه سوم از مناصب، به مواردی بازمی‌گشت که با تأسیس شرکت‌های اقماری، به وجود آمده بودند. این‌ها مناصبی بودند که اساساً بر پایه تأسیس مجرمانه شرکت‌های صوری با اغراض مجرمانه ایجاد شده بودند و سپس با ارتباطات پیچیده و پرحجم به یکدیگر متصل می‌شدند. مطالعه پرونده حکایت از آن دارد که سه گونه مناصب موجود در این فعالیت اقتصادی مجرمانه به قدری فراوان هستند که بروز اخلال اساسی در نظام پولی، نظام تولیدی و دستگاه‌های اقتصادی کشور را به امری حتمی تبدیل می‌کرد و آن را تا لایه‌های میانی و پایینی نفوذ می‌داد به گونه‌ای که بر اساس اعلام دادیار دادرسی کارکنان دولت و نماینده دادستان در جلسات محاکمه، چیزی بیش از ۲۰۰ فقره پرونده به‌عنوان شاخه‌های فرعی پرونده حاضر در دادرسی مفتوح بود و در جریان رسیدگی قرار داشت که خود، حکایت از تنوع بالا در مناصب و پیچیدگی و گستردگی کمی و کیفی اقدامات مجرمانه این شبکه داشت.

۴. تنوع طراحی‌ها

پرونده فساد کلان بانکی با انواع گسترده‌ای از طراحی‌های مجرمانه به‌عنوان مقدمه ارتکاب جرم، تسهیل‌کننده ارتکاب جرم و پوشش‌دهنده و پنهان‌کننده ارتکاب جرم همراه بود.

تنوع در طراحی‌های این گروه، یکی از شاخص‌های تأمل‌برانگیز در ارتکاب فعالیت‌های مجرمانه در پیشینه این‌گونه فعالیت‌ها در کشور است. اهمیت تنوع در طراحی‌ها در این پرونده از آن‌رو است که باید میان سه نوع تنوع دیگر که از آن یاد شد یعنی؛ تنوع افراد، تنوع جرایم و تنوع مناصب و حوزه‌ها، ارتباط برقرار می‌کرد.

بدون شک، اقدام به طراحی برای پیوند زدن افرادی مختلف با مناصبی گوناگون و با فعالیت‌های مجرمانه خاص خود، اقدام به انجام فعالیتی بسیار پیچیده است که یک نمونه از آن را می‌توان در تشکیلات شرکت‌های داخلی و خارجی گروه آریا ملاحظه نمود.

نکته قابل‌توجه در طراحی‌های یادشده این است که شکل این طراحی‌ها باید به‌گونه‌ای می‌بود که علاوه بر ایجاد پیوند میان سه عنصر افراد مختلف، جرایم مختلف و مناصب و حوزه‌های مختلف، چهره‌ای قانونی نیز می‌یافت و هیچ شک و شبهه‌ای را در خصوص عادی بودن روال این فعالیت‌ها برنمی‌انگیخت.

نکته مهم دیگر در بحث از تنوع طراحی‌ها، جاری شدن این طراحی‌ها بر بستری از زمان و اجتناب از شتاب در کارها بود. شرکت آریا از سال ۱۳۸۵ باهدف دریافت اعتبار از بانک‌های کشور و تأسیس شرکت‌ها و بنگاه‌های مختلف اقتصادی به وجود آمد و اقسام بسیار متنوعی از طراحی‌های مجرمانه در تمام طول این سال‌ها از ایجاد شرکت‌های صوری تا تشکیل شرکت به نام اشخاص غیرمطلع و ناآگاه و برقراری روابط پیچیده با برخی مدیران شرکت‌ها، بخشی از فعالیت‌های این گروه محسوب می‌شد.

مجموعه فعالیت‌های گروه آریا در دهه ۱۳۸۰ و فرایندهای متقلبانه تهیه اسناد اعتباری و طراحی برای ارتکاب جرایم گوناگون، تصویری گویا از اتصال حلقه‌های متعدد مربوط به افراد، جرایم و مناصب در این پرونده فساد کلان اقتصادی است.

نتیجه‌گیری:

جرم اقتصادی، جرمی است که علیه اقتصاد کشور ارتکاب می‌یابد یا به این قصد انجام می‌شود یا در عمل موجب اختلال در نظام اقتصادی کشور می‌شود، این جرایم از آن دسته جرایمی هستند که به دلیل منفعت آوری بالا، در زمره جذاب‌ترین حوزه‌های جرم مطرح می‌شوند. جرایم اقتصادی، ضمن دارا بودن مختصات دیگر جرایم، به دلیل داشتن تبعات گسترده، پرنفوذ و ماندگار و عواملی بسیار مهم از جمله ظرفیت بالا برای مشروعیت زدایی از نظام سیاسی و به فرسایش کشاندن اعتماد عمومی، در زمره جرایم پرخطر اجتماعی قرار می‌گیرد.

در خصوص شباهت‌ها و تفاوت‌های جرایم سازمان‌یافته و اقتصادی جمع‌بندی مطالب نشان می‌دهد که: ۱- هر دو جرم در یک زمینه جرم‌زا ظهور پیدا می‌کنند، زیرا آن‌ها ارزش‌افزوده‌ای ایجاد نمی‌کنند و تمایل به نفوذ در آن بخش‌های اقتصادی‌ای دارند که تصور می‌کنند بسیار اجرایی هستند. ۲- آن‌ها با مشکلات مربوطه در مشاغل قانونی به شبکه‌ها متکی هستند. ۳- آن‌ها به حرفه‌ای‌ها و متخصصین احتیاج دارند. ۴- آن‌ها سعی می‌کنند مزایا و خطرات اقدامات غیرقانونی خود را علیه مزیت و سود بازار جهت دهند. ولی جرم اقتصادی برخلاف جرم سازمان‌یافته، هیچ پیوند وفاداری را به ارزش‌های گروهی نشان نمی‌دهد و در جرم سازمان‌یافته اقتصادی ارزش‌های جنایی سنتی و اشکال سلسله‌مراتب در ساختار سازمان نقش مهمی را ایفا نمی‌کنند. ماهیت و هویت شرکت‌کنندگان در بنگاه اقتصادی کم‌اهمیت است. جرایم اقتصادی، بیش از آنکه بر خشونت و ارباب‌متکی باشد در ضمن اجرای قانون رخ می‌دهد.

رؤیت‌پذیری اندک، پویایی، رقم‌سیاه بالا، گستردگی دامنه خطر، برخورداری از اطلاعات خاص، متفاوت بودن پیشگیری از جرایم اقتصادی در سطح کلان و خرد از ویژگی‌های جرم اقتصادی می‌باشند.

در این نوشتار نگارنده بر آن شده تا جنبه‌ای مهم و اساسی از جرایم اقتصادی سازمان یافته یعنی پدیده تنوع مجرمانه را مورد بررسی علمی قرار دهد، چراکه این پرونده فساد کلان بانکی می تواند به عنوان یک نمونه قابل بررسی و یک الگوی قابل تحلیل از جرایم سازمان یافته اقتصادی، مورد توجه قرار گیرد.

جمع بندی یافته‌ها نشان می دهد که دلیل اصلی ظهور جرایم اقتصادی سازمان یافته به عنوان نوعی ورودی آشوب ساز در نظام اقتصادی و ایجاد اخلال در آن، تنوع مجرمانه است. عنصر تنوع مجرمانه به عنوان عنصر محوری در این پرونده شامل تنوع در افراد، تنوع در جرایم، تنوع در مناصب و تنوع در طراحی های مجرمانه، حلقه‌هایی بودند که بی واسطه یا با واسطه به یکدیگر گره خورده و در اثر این ارتباطات مجرمانه، یک سیستم بسیار پیچیده به وجود آمده بود که نظام اقتصادی کشور را با یک اخلال بزرگ مواجه می ساخت.

نکته قابل توجه دیگر در تحلیل این پرونده، ایجاد زمینه برای تعمیق دانش دست اندرکاران نظام عدالت کیفری در سطوح مختلف و تلاش برای ساخت نوعی رویه قضایی بر پایه مستندات علمی - تجربی است. قرار گرفتن این گونه پرونده‌ها در اختیار محققان، پژوهشگران و دانشجویان و تشویق آن‌ها به انجام کارهای علمی و تحلیلی بر روی آن‌ها، علاوه برگشوده شدن ابواب بحث و تحلیل و روشن شدن زوایای جدید یا ابهام آلود پیشین در قضایای مشابه، پایه‌ای برای رویه سازی در قضایای مشابه را بنا می گذارد. چراکه پیشگیری از جرایم اقتصادی مبتنی بر تحقیقات علت شناختی، داده‌های آماری، شناخت عملی و نظری از سازمان‌های متولی تعقیب، رسیدگی و به طور کلی واحدهای درگیر در این دسته جرایم می باشد.

افزایش میزان تعاملات میان دستگاه‌های نظارتی و مبارزه با فساد از جمله سازمان بازرسی کل کشور، وزارت اطلاعات و بازرسی‌های دستگاه‌های اجرایی و طراحی پروژه‌های مشترک عملیاتی

و موقت تا پایان پرونده از پیشنهادهای پژوهش است که می‌تواند منجر به افزایش سرعت و دقت دستیابی به اهداف و پیشگیری از ورود آسیب‌های جدی به نظام اقتصادی شود.

همچنین بررسی‌های موشکافانه این نوع پرونده‌ها نشان می‌دهد تاکنون قوانین و مقررات کیفری یکپارچه به‌منظور تضمین سلامت اقتصادی کشور تدوین نشده و قادر به ترسیم سیاست جنایی یکسانی نمی‌باشد و تدوین چنین قوانینی ضروری است، چراکه قوانین موجود در این خصوص به‌صورت پراکنده و مصداقی وضع شده است.

منابع و مأخذ:

- ۱- ابراهیمی، شهرام؛ صادق نژاد نایینی، مجید، (۱۳۹۲)، «تحلیل جرم شناختی جرایم اقتصادی». فصلنامه پژوهش حقوق کیفری. ۲ (۵)، صص ۱۴۷-۱۷۴.
- ۲- ابراهیمی، شهرام، (۱۳۸۶)، طرح تأسیس دوره کارشناسی ارشد پیشگیری و مجازات جرایم اقتصادی و سازمان یافته. تعالی حقوق خوزستان، شماره ۹.
- ۳- باوی، علیرضا؛ گلدوست جویباری، رجب و غلامی، حسین، (۱۳۹۸)، «ساختار مقابله کیفری - پلیسی با جرایم سازمان یافته اقتصادی بر مبنای اهمیت دانش اطلاعات». مجله کارآگاه. سال دوازدهم، شماره ۴، صص ۷۸-۹۳.
- ۴- جمشیدی، علیرضا، (۱۳۸۸)، «پیشگیری از جرایم اقتصادی. از اقدام‌های قضایی تا اقدام‌های اجرایی»، در: مجموعه سخنرانی‌های ارائه شده در نخستین همایش ملی پیشگیری از وقوع جرم، به کوشش محمد فرجیها و سید محمدحسین سرکشیکیان، چاپخانه معاونت آموزش ناجا. ص ۷۱.
- ۵- خدائیان چگنی، ذبیح الله، (۱۳۹۱)، «بررسی تطبیقی نهادهای نظام عدالت کیفری فرانسه و ایران در مقابله با جرایم اقتصادی»، مجله مطالعات حقوقی، دوره چهارم، شماره ۲، صص ۳۱-۵۸.
- ۶- دادگستری جمهوری اسلامی ایران (۱۳۹۱)، پرونده فساد کلان بانکی، کلاسه ۱۸۷۴۲/۹۰/ط د، شعبه اول دادگاه انقلاب اسلامی تهران، شش جلد.
- ۷- زمانی، علی اکبر، (۱۳۸۸)، «درآمدی بر ابعاد مفاصد و جرایم اقتصادی و پیامدهای آن بر امنیت ملی»، مجله کارآگاه، دوره دوم، سال دوم، شماره ۷، صص ۳۲-۵۵.
- ۸- ساکی، محمدرضا، (۱۳۸۹)، حقوق کیفری اقتصادی، چاپ اول، تهران، جنگل.
- ۹- شمس ناتری، محمدابراهیم؛ توسلی زاده، توران، (۱۳۹۰)، «پیشگیری وضعی از جرایم اقتصادی»، مطالعات حقوق خصوصی، ۴۱ (۴)، صص ۱۹۹-۲۱۷.

۱۰- فرجیها، محمد؛ مقدسی، محمدباقر، (۱۳۹۲)، «پاسخ‌های کیفری عوام گرایانه به مفسد اقتصادی»، دایره‌المعارف علوم جنایی (مجموعه مقاله‌های تازه‌های علوم جنایی)، کتاب دوم، تهران، میزان.

۱۱- مصطفی پور، منوچهر، (۱۳۹۵)، «بررسی جرایم اقتصادی در ایران و راهکارهای پیشگیری از آنها»، مجله اقتصادی (دوماهنامه بررسی مسائل و سیاست‌های اقتصادی)، ۱۶ (۱) و ۲، صص ۵۳-۷۶.

۱۲- معظمی، شهلا، (۱۳۸۴)، جرم سازمان‌یافته و راهکارهای مقابله با آن، تهران، نشر دادگستر.

۱۳- میرسعیدی، سید منصور؛ زمانی، محمود، (۱۳۹۲)، «جرم اقتصادی؛ تعریف یا ضابطه؟»، پژوهش حقوق و سیاست، دوره ۲، شماره ۴، صص ۱۶۷-۱۹۹.

۱۴- نجفی ابرندآبادی، حسین؛ حبیب زاده، محمدجعفر؛ شمسی، محمدابراهیم، (۱۳۷۹)، «جرم سازمان‌یافته در جرم‌شناسی و حقوق جزا»، مدرس علوم انسانی، دوره ۴، شماره ۱۷.

۱۵- ولیدی، محمد صالح، (۱۳۸۶)، حقوق کیفری اقتصادی، چاپ اول، تهران، میزان.

۱۶- ولیدی، محمد صالح، (۱۳۸۸)، بایسته‌های حقوق جزای عمومی، تهران، جنگل.

17-Albense, J. (1989), Organized crime in America, Ohio.

18-Cressy, D. R. (1969), Crime as an American Way of life: History Today. (37).

19-www. wikipedia. org

Criminal Diversity in Organized Economic Crimes and Its Impact on the Economic System of the Countries

Nasser Seraj¹

Abstract

Even though the economic crimes torment the basis of governments, legal systems do not provide a clear and comprehensive definition of them. Many scholars have tried to provide their views on the subject, but that is all in the form of doctrines; hence there is no consensus on the definition of economic crimes. With this regard, some scholars point out the effects of economic It is comprehensible that the economic crimes are the most appealing and attractive ones, since they gain enormous revenues for the crime. Therefore, we can observe that organized crime is the dominant framework for committing economic crimes. In these times we can define economic crimes as trans-boundary offenses, which are categorized as organized crime.

we know that economic crimes represent dimensional vices committed with the cooperation of officials; With this regard, the economic system of any country is exposed to destruction. Article 49 of the Constitution of the Islamic Republic of Iran emphasizes on the fight against such crimes and deciding upon illegal events. Case studies, especially in areas such as criminal law, provide the opportunity for those interested and agents of the criminal justice system to study the real cases, re-read, analyze and put together the results, the ability to create a model and, consequently, Gain the possibility of establishing a judicial procedure with documented and scientific bases in similar cases. The present article, with the help of one of the most important cases of economic corruption in the Islamic Republic of Iran, which is known as the case of bank corruption or the case of three thousand billion tomans, intends to analyze various aspects of these economic crimes

KeyWords: *Economic crime, organized crime, criminal diversity, corruption, Bank corruption.*

1. Consultant Head of the Judiciary. (shirazi_mohammad65@yahoo.com)